

נספח ב'

הקדמת הרש"ד לפנקס א' מעצם כתב ידו עם השמטותיו מנוסח ראשון

ראה ראינו את ספר תורת ה' שנדפס מחדש בק"ק ברלין יע"א עם העתקה האשכנזית מהחכם מ' משה דעסא, ועם ביאור עת התורה מהמדקדק המפורסם מוהר"ר שלמה דובנא נר"ו, ועוד ספר תיקון סופרים מהמדקדק הנ"ל, וכאשר שקדנו ללמוד את הביאור ההוא כל פרשה ופרשה בשבוע השייך לה, ערכו עלינו דבריו, ויומחקו פירושו בפינו כנופת צופים, כי אדני הביאור הוטבעו על ראשי המפרשים הקדמונים ההולכים בדרך הפשט, הלא המה ג' התרגומים אונקלוס ויב"ע והירושלמי, ורש"י והרשב"ם והרמב"ן והראב"ע והרד"ק והר"ן ומהר"י אברבנאל ור"ע ספורנו, ויט"ל מוהר"ש הנ"ל. בשדה, וילקט מהם אורות להבנת פשט הכתוב, לפעמים הביא כל הפירושים, והכריע ביניהם בשכלו איזה מהם יכשר לפי כוונת עומק הפשט, והכרעותיו היו אם מהמשך המאמר, או מדקדוק המלות, או מהוראת הבדל השרשים המשתתפים בענינים כוללים ונכדלים בענינים פרטיים כפי הבדל האותיות השימושיות אשר תתלוניה אליהם, או כפי הבדל המלות אשר תחברנה אליהם, ולפעמים הכריע מן טעמי הנגינות שהם עיקר בפשט הכתוב, כמ"ש החכם הראב"ע בספר מאזני לשון הקודש (דפוס ויניציאה דף קצ"ט ע"ב) וז"ל, ובטרם שאפרש לך כל אלה הנזכרים אזהירך שתלך אחרי בעל הטעמים וכל פירוש שאיננו על פירוש הטעמים לא תאבה לו ולא תשמע אליו עכ"ל, לכן גם מאור עינינו רש"י ז"ל נעזר לפעמים מן טעמי הנגינות באמרו וטעם המקרא מוכיח כן, וגם הרשב"ם ז"ל הוכיח פירושו פעמים מן פיסוק הטעמים, ולפעמים לא הביא מוהר"ש רק ב' או ג' פירושים היותר מתיישבים על לשון הכתוב, ולפעמים רק פי' אחד היותר מוסכם על פי הבנת המלות או המאמר בכללו, גם במקומות רבים הסתומים בפי' רש"י והרשב"ם והראב"ע פירש דבריהם בלשון קל וצח וברור, ובפרט במקומות שדברו הגדולים ההם בחכמת הדקדוק שקצרו בהם מאד לפי רוחב לבם שהי' כפתחו של אולם, ולפי אנשי הדורות ההם שהיו כולם בקיאים בדקדוק הלשון בידעם גודל מעלתה והכרחיית למודה לצורך הבנת הכתובים ופי' הקצור מספיק להם, אולם אנחנו נגששה כעורים קיר בדבריהם, כי בעו"ה נשכחה החכמה הזאת אף מרוב הלומדים בזמנינו, ויש לדון אותם לכף זכות, כי מרוב התלאות העמוסות עליהם, ומרוחק עול הפרנסה אשר בזמנים הללו, כי המשתכר משתכר אל צרור נקוב, אין להם פנאי ללמוד כל המחויב עליהם, ויבחרו במחויב יותר, שהוא למוד המשנה והתלמוד והפוסקים, אולם העשירים המופלגים אשר פרנסתם מצויה להם במעט עמל וטורח, כי מלאכתם ומשאם ומתנם נעשה ע"י אחרים, והמה יקדישו כל ימיהם לה' לעסק התורה ולמעשה המצות, בלי ספק אין להם התנצלות הנ"ל על המנעם מלמוד חכמת הדקדוק לגמרי, והי' ראוי להם לעסוק בה לכל הפחות חצי שעה בכל יום, ואולי סבת מניעתם היא כי שערי החכמה הזאת סגורים לפניהם, ואין פותח אותם, ודלתותיה נעולות, ומפתח אין, כי מלמדי החכמה הזאת לא ימצאו כי אם אחד בעיר ושנים במשפחה, ולכן הקוראים בכל שבוע פי' רש"י והרמב"ן והרשב"ם והראב"ע, כאשר יפגשו במקום שדברו

בחכמת הדקדוק או ידלגו על המקום ההוא, ולפעמים טמון שם אמיתת הפשט, ונעלמה מעיני כל חי, ומו' שלמה הנ"ל הואיל באר כל המקומות הנ"ל בלשון קל וצח וברור, ומלבד כל אלה הנה במקומות רבים נטה מו' שלמה מכל פירושי המפרשים, בראיות ברורות ונכונות, ובטענות חזקות ונוצחות, וחדש משכלו איזה פירושים נחמדים ויקרים, ומתיישבים על לב כל משכיל, כללו של דבר שדרך מוהר"ר שלמה הנ"ל במסלת המפרשים הקדמונים, ברוכי ה' נטעי נעמנים, וכל צמא אל מימי הפשט הברור בטח כי יגיח מוהר"ש בספרו אל פיהו מים נאמנים, הנובעים ממקור מעין גנים, נוזלים מן לבנון ומהר חכמונים.

גם מאד השכיל מו' שלמה בספרו תקון סופרים בעניני המסורות, אשר רבו בהם השיבושים, ועצמו בהם הטעיות, ולא הי' צד עתה איש אשר יעורר את לבבו להעלות ארוכה למחלת טעיותיהם, ותרופה לחולי שיבושיהם, ועמד מוהר"ש הנ"ל וקבץ כל הספרים המדברים מעניני המסורת, וברר מהם כל עניני נהחסר והמלא, הפתוחות והסתומות, אותיות קטנות וגדולות, הפוכות ומנוחות, סמניות ומקוטעות, תיבות שכולן נקוד או שהכתב רבה על הנקוד או הנקוד רבה על הכתב, והשמות שהם קודש או חול והמשמשים קודש וחול, קרי וכתוב, דגשים ורפים, נקודות וטעמים, שוא נע ושוא נח, מתגים וגעיות, פלוגתות שבין בן אשר ובן נפתלי, ופלוגתות שבין מדנחאי ובין מערבאי, כללו של דבר שלא הניח מוהר"ש שום דבר מהנצרך לסופרים ולקוראים אשר לא בחן וחקר בו ביגיעה רבה ובעמל גדול ובטורח נמרץ, ולא עזב מלעיץ (בכל דבר אשר נסתפק בענינים הנ"ל בתקון סופרים) בתלמוד בבלי וירושלמי מכילתא ספרא וספרי ופסיקתא אבות דרבי נתן מסכת סופרים מדרש רבות ומדרש חזית ומדרש שוחר טוב ומדרש תנחומא וספר הזוהר וזוהר חדש ותקוני זוהר וס' הי"ד החזקה להרמבם ז"ל והטור וכו"י וש"ע עם הט"ז ומ"א והש"ך וספרי שאלות ותשובות, מלבד המסורה הגדולה והמסורה הקטנה ומערכת המסורת, וכן כל הספרים מהראשונים והאחרונים אשר חוברו על ענינים אלו ונדפסו, כמו ספר א) מסורת סייג לתורת להרמ"ה מטילטולה ז"ל, וספר ב) מנחת כהן, וספר ג) אור תורת להרב רבינו מנחם די לונזאנו ז"ל, וספר ד) מנחת שי להגאון מו' ידידי' שלמה מנורצי ז"ל, וספר ה) מכתב מאליהו, וספר ו) אם למסורת, וספר ז) סייג לתורה להחכם מו' אשר אנשיל וזירמו רופא ז"ל, וספר ח) מבין חידות, וספר ט) סדר אברהם, וספר י) בית אברהם, וקונטרס יא) דברי אמת למו' איצק פרעמסלא מפראג ז"ל, וקו' יב) ההכרעות למו' רפאל חיים באזילה ממנטובה, כולם נקבצו באו לידו, וכן קבץ כל ספרי הדקדוק הראשונים והאחרונים, גם באו לידו כמה ספרי תנ"ך שנדפסו בדקדוק גדול ובהגהה רבה ובעיון נמרץ לא ישקול כסף מחירם, ולא מנע מוהר"ש מלייגע את עצמו לחפש את האמת בכל הספרים הנזכרים ולהוציאם לאמתו, ולפעמים על נקודה אחת או מתג אחד יגע וחקר כמה ימים, ועל מסורה אחת אשר נשחבשה על ידי המדפיסים והמגיחים שאינם בקיאים חפש מו' שלמה כל נדחי המסורות שבכל תנ"ך וקבץ פזוניהם כדי לברר מתוכן הטעות, כי דברי מסורה הם עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, ולפעמים נמצאים כמה מסורות מתנגדות זו לזו, ובכל אחת יש בה טעות אחר, הוא בגודל יגיעתו ברר כל הטעיות שיש בהן, עד שכל הקורא בתקון סופרים שלו יתפלא

על רוב יגיעתו, ויתמה על גודל בקיאותו, במסורת ובספרי הדקדוק משאר אנשים זולתו, והנה טרח ויגע עד שהגיה כל המס"ג והמס"ק שבתורה, ועשאן כסולת נקי, ואגב גררא הובא בס' זה גם כמה מסורות מנביאים וכתובים המוטעות, והוא תקנם כראוי והגיה אותם, והעמידם על מתכונתם ושלמותם.

עוד זאת נודיע לכל איש ישראל דבר נאה ומתקבל, כי בכל מקום אשר נסתפק מוהר"ש הג"ל בענין מעניני המסורות, לא נהג כמדקדקי זמנינו לסמוך על כללי הדקדוק ולהכריע על פיהם, כי חורבא גדולה יוצא מזה, כי רוב כללי הדקדוק יש להם זרים מקובלים אם מעט ואם הרבה, קצתם נזכרו במס"ג או במס"ק או במערכת המסורה, וקצתם בספרי המדקדקים הראשונים כספרי הראב"ע והרד"ק והרמ"ק והריק"ם ודומיהם, וקצתם נמצאו בכל ספרי התנ"ך המוגהים כפי כללי הדקדוק, ואין לשבש כל הספרים בעבור כלל מכללי הדקדוק, כי כבר השרישו חז"ל ואמרו אין למדים מן הכללות אפי' במקום שנאמר בהם חוץ, ואם כך אמרו בכללי המשנה הברורה שנאמרה מפי רבינו הקדוש באוני כל התנאים המקובצים לפניו למאות ולאלפים, אשר כולם היו חריפים, שונים ומחודדים, צדיקים וחסידים, אין כושל בהם, אין פרץ בסברותיהם, ואין יוצאת בדרושיהם, ואין צוחה באמתת קבלתם מאבותיהם ורבותיהם, ואין דור שלא עסקו בהם, חכמי הישיבות עם אלפים ורכבות מתלמידיהם, אשר יאספו אליהם, מכל ארצות מגוריהם, שכולם מתאימים ושכולה אין בהם, על אחת כמה וכמה כללי הדקדוק אשר מועטים לומדיהם, אחד מני אלף יביט אליהם, שלא יהיו הכללים ברורים בהם, והפרצות נמצאות בחומותיהם, ובלי ספק יש להם דרש טמון בחוביהם, או סוד גנוז באוצרותיהם, ולכן אין לסמוך על כלליהם, לשנות הנוסד המוסכם מספרים רבים על פיהם, ומכ"ש שאין לשנות שום נוסח ע"פ איזה כללים מחודשים מהמדקדקים האחרונים אשר המציאו מלכותיהם, אולם בכל מקום אשר נמצאו ב' נוסחאות מתחלפות בספרים מדויקים ולא נמצא במסורה הכרע להם, אז כדאי הם כללי הדקדוק המקובלים מהמדקדקים הראשונים להכריע על פיהם, איזה מהם יכשר הזה או זה ומי הוא הטוב משניהם.

ככל אלה הדברים נהג מוהר"ש בס' תקון סופרים שלו, כידוע לכל קורא בו, ולכן רבים חמדו יפיו וטובו, ואעפ"כ אנשי מדינת פולין וליטא משכו מלקנותו, וזה לב' סבות: א' לפי שההעתקה האשכנזית איננה מובנת כלל במדינות פולין וליטא, כי נשתנה בהם הלשון האשכנזי שנוי גדול מאד, כי אין הלשון ההוא נהוג בין העמים תושבי הארצות ההם, כי יש להם לשונות אחרות מיוחדות לכל מדינה ומדינה, לשון פולין ולשון ליטא ולשון רוסיא, אבל הלשון האשכנזי אינם יודעים לדבר בו גם לא יבינוהו כלל (חוץ משרי ודוכסי הארץ הלומדים לדבר בלשונות רבות), וגם ליהודים אין הלשון האשכנזי עצמי, כי זר הוא להם, גם לא ישתמשו בו כי אם על המעט, כי עיקר לשונם הוא לשון הקודש אשר ירשו מאבותיהם, ובו חוברו כ"ד ספרי הקודש, ובלשון צח קרוב לו חוברו ששה סדרי המשנה והתוספתא ומכילתא וספרא וספרי, ובלשון ההוא סדרו אנשי כנסת הגדולה את סדר התפלה, וכאשר הגלו בני יהודה ובנימין לבבל ונעתקו אל לשון הארמי הקרוב ללשון הקודש, שהארמי הוא לשון הגוים תושבי מדינת בבל, ונשאר

הלשון ההוא אצל המון בני יהודה ובנימין אשר שבו מן הגולה במצות כורש מלך פרס, והוצרך עזרא הסופר המהיר ע"ה לתרגם להם התורה בלשון ארמי, ומן אז והלאה חוברו הרבה ספרי קודש בלשון ארמי, ובפרט שרוב היהודים מן החרש והמסגר נשארו בכבל ולא עלו מן הגולה, ולכן חובר תלמוד הבבלי בלשון ארמי שחובר בכבל, וכן תלמוד הירושלמי והמדרשים עם שחוברו בא"י חוברו ג"כ בלשון ארמי, כי גם בא"י דברו אז בלשון ההוא, לפי שנשאר בידם מאבותיהם עולי הגולה, אולם נתערכו כם מלות רבות מן היוני והרומי, בעבור שמשלו בהם האומות האלו במשך זמן עמידת הבית הב', גם נתערכו כם מלות רבות מן הערבי, בעבור קורכתו אל הארמי, וממצבת צור אחד (לשון הקודש) חוצבו, וממקבת בור אחד (שפת העברי) נוקרו, עכ"ז עיקר הלשון שחוברו כל הספרים הנ"ל הוא הארמי, ובלשון ההוא חובר ספר הזוהר, ות"ל אנו מבינים הלשונות ההם לשון הקודש ולשון הארמי אף שאין אנו מדברים כם כעת לצרכנו, בעבור שכל ספרי הקודש אשר אנו עוסקים בהם כל ימינו חוברו בלשונות אלו, ולכן כל הנתונים אל הלמוד ישכילו ויבינו בלשונות אלו לכל צרכיהם בלמודיהם, וכל העוסקים במשא ומתן והולכי על דרך ישיחו בלשונות העמים אשר יסחרו עמהם, אולם הלשון האשכנזי אשר הורגלנו בו בארצות האלה, נשאר בידינו מקדמונינו אשר הגלו מארצות אשכנז בשנות השמדות הגדולות והגרושים העצומים שהיו להם שם מלפנים, בשנת תתנ"ו ותתקל"א לאלף החמישי, ויבואו אבותינו לארצות האלו פולין וליטא ורייסן ושאר מחוזות גדולות וקטנות הנלוות אליהם, והביאו עמהם הלשון ההוא, ומאז נשתבש בידינו דור אחר דור עד שנתערכו בו הרבה מלות מלשונות הגוים תושבי ארצות פולין וליטא ורייסן, וגם נתערב בו הרבה מלות מלשון הקודש ולשון ארמי, ובאורך הזמנים נתרחקנו הרבה מן הלשון האשכנזי המדובר על פי צחותו, עד שלא יבינו אותו אנשי ארצנו כלל וכלל, אם לא שילמדוהו כמה שנים מפי מלמד אשכנזי הבקי בו בכל כלליו ופרטיו, אשר אין בזה לא חובה ולא מצוה ולא תועלת ללמוד לשון זר אצלנו ואינו נהוג בנו, ואין זה רק אבוד זמן על חנם, ולכן אין בהעתקה האשכנזית ההוא תועלת לנו כלל וכלל.

אולם תרגומו של אונקלוס הנצרך לנו לקריאת שמו"ת בכל שבוע ושבוע, וחובה היא עלינו מפי חז"ל, כמ"ש בגמרא דברכות (דף ח' ע"א וע"ב) אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הציבור מאריכין לו ימיו ושנותיו, ע"ש עוד, וע"ש תוספות ד"ה שנים מקרא וכו', וכן פסק הרמב"ם בהלכות תפלה פרק י"ג וכן פסק הסמ"ג בחלק העשין מצוה י"ט, וכל פסק הטור בחלק א"ח סי' רפ"ה, והוקבע להלכה בש"ע סי' רפ"ה סעיף א', הנה התרגום הקודש הזה לא נדפס בחומש הזה, לכן מאסו בו רוב אנשי ארצנו ולא אבו לקנותו, מלבד מתי מספר מן העשירים שהביאוהו אל בתיים בעבור הכיבוד הנחמד והיפה, וס' תקון סופרים המעולה המנופה ב"ג נפה.

קמץ שנשמת מנוח ראשון:

והנה באמת אם היה נדפס בו גם תרגום אונקלוס היו קונים אותו בכל ארצות פולין וליטא ורייסן וזאמוט והגלילות הנלוים אליהם, כי ת"א נצרך לכולם לקרות שמו"ת בכל שבוע, כמ"ש חז"ל כו'... ע"ש, ושמענו שגם הרב הגאון המפורסם אב"ד דק"ק ברלין יצ"ו (רכי צבי הירש – ד.ק.) הפציר בו (במנדלסון – ד.ק.) עד בוש להדפיס גם ת"א באמרו לו שהוא מיעצו לטובתו, כדי שיקפצו עליו הקונים גם במדינות שלא יבינו הלשון האשכנזי, והוא ה' מסרב נגדו, וישם לאל מלתו, והשיב לו כי אינו רוצה להדפיס רק חבורו, ומה לו לחבורים אחרים, רק הבאור הוא נצרך להעתקתו, כי הוא יודיע תעלומות כוונתו, על איזה מפרשים סמך בהעתקתו, ומדוע בחר פעם באחד ופעם בזולתו, אולם בהדפיסו ספר ת"ס נשארה מעל תשובתו, כי איננו נוגע כלל וכלל לתרגומו ודבר אין לו עם העתקתו, אם לא להרבות הקונים היתה כוונתו, יותר ויותר היו קופצים עליו אם הדפיס ת"א הנצרך לכל מן ת"ס שמעטים הם המבינים אותו, גם איננו נצרך רק לסופרים ולקוראים.

אולם מי שיש לו עינים לראות ולב להשכיל יראה בעיניו ולבבו יבין כי לא היתה כוונתו רק לבקש גדולות, ובמעלות אשר לא יאותו אליו לעלות, ולדחות תרגום אונקלוס מכל וכל ולקרות שמו"ת עם העתקתו, את אשר לא עלה על דעת שום אחד מהקדמונים, ואפי' על לב רבינו סעדי ז"ל גאון הגאונים, ולא היתה כוונתו רק לתרגם לצורך הנערים שבארצות ערב ומצרים וככל שמדברים בלשון ערבי, ולא להשיג גבול אונקלוס הגר הצדק שתרגם התורה מפי התנאים רבי אליעזר ורבי יהושע אשר קבלת התורה בידם איש מפי איש עד מרע"ה, ואפי' תרגומו היתה מפי עזרא הסופר המהיר רק ששכחוהו וחזר אונקלוס ויסדו ע"פ התנאים הנזכרים, ולכן כשנדפס תרגומו הערבי בקושטנדינא בשנת ש"ו נדפס אצלו גם תרגום אונקלוס, למען הציל שארית ישראל מן המכשול, ולמען ידעו כי תרגום אונקלוס הוא העיקר לקריאת שמו"ת, וזכרו לא יסוף מזרעינו לעולמי עד, ותרגום רבינו סעדי אינו אלא סניף אליו לילדי בני ישראל להבין ענין הפרשה בלשון המורגל אצלם עד אשר יגדלו ויבינו גם תרגומו של אונקלוס ולא יחזו ממנו עד עולם בקריאת שמו"ת בכל שבוע ושבוע, כי באמת לשון ארמי מוכן לכל היודע רק מעט בלה"ק, כי הוא קרוב אליו ממשפחתו, כאשר הוא מוכן לנו, ואם אחד... (כאן חסר כמה מילים) יביאה רש"י ז"ל בפירושו ומבאר אותה, ועל כן גם היום בארצות כבל... תלמידיהם ספרי המקרא יבארום להם בלשון ערבי ע"פ תרגום ערבי של רבי סעדי ז"ל, ועכ"ז לקריאת שמו"ת לא ישתמשו בו כלל וכלל, רק תרגומו של אונקלוס, כאשר ספרו לנו שלוחי ארץ ישראל אשר היו שם פעמים רבות.

גם הנה ראינו העתקת התורה נעשה בלשון ספרדי שנדפס בקושטנדינא מקרוב אצל התורה עם פירש"י תחתיו, לא קראו המעתיק תרגום ספרדי, רק קראו [לאדין] בלשון ספרדי ופרושה פתרון או העתקה או תרגום, והנה נשמר שלא לקראו תרגום ספרדי בעבור ההמון שהם הרוב מבני אדם ובקל יכשלו לחשוב שהוא נעשה לקריאת שמו"ת, כי הם לא יבינו שפ"י המלה היא פתרון או העתקה מלשון אל לשון, והרבה חששו חז"ל לטעות

ההמון וגדרו גדרים ועשו סייגים, אין צורך לזכור פרטיהם כי נודעים הם לכל הבקיאים במשנה ובתלמוד, ובאמת יש להפליא על המעתיק האשכנזי (מנדלסון — ד.ק.) החושב שהחכים מכל האדם, ונעלה ונשגב לפי דעתו מכל המון מחברי הספרים, ועלה עליהם ברוח מבינתו ובדקות שכלו לפי מחשבתו (כאשר נתארה גם אנחנו בשם ערום מכל שהוא משותף לשם חכם בהוראתו הכללית, ונבדל ממנו בהוראה פרטית, כי שם חכם איננו תאר רק להולך בדרך היושר באמונה ובכשרון המעשה לא יטה מהם ימין ושמאל, אולם שם ערום הוא על הרוב תואר למראה עצמו תום דרך ויושר לבב באמונה ובכשרון המעשה, ותחת לבושו פשתה המספחת, העול והחמס ובלבל און ומרמה, ולכן תארה התורה את הנחש ערום מכל ולא חכם מכל, כי הוא היה מראה עצמו בלפתותו את חוה לתם דרך וישר לב ולטובתה נחכין להיות כאלקים), אין נשתבש מאד בכנותו העתקתו האשכנזית בשם של לשה"ק או ארמי (כלומר, שקראו תרגום במקום העתקה — ד.ק.), לא כדרך חכמי מחברי הספרים שיכנו הספר בלשון שחובר בו, כי שם הספר הוא גדרו והוא כולל ענין כל הספר, לכן ראו לכנות ספר ההוא בלשון שחובר בו, כדי שמי שאינו יודע רק הלשון ההוא יבין משמו גדרו ועניינו, ולא יהי' השם זר בעיניו כאשר יהי' מלשון אחר, כמו החכם מנשה בן ישראל שחבר ספר המכריע (להכריע בין הפסוקים הסותרים זה את זה) בלשון ספרדי, קראו שמו קונצליאטור שהוא לשון [כאן הפסיק דש"ד לכתוב, כנראה שאז התחיל לכתוב מחדש בלשון לא כל כך חריף — עד כאן מנוסח ראשון].

ב' לפי שגם הב' הספרים המעולים אשר באו בו, שהם הביאור והת"ס לא נגמרו במלואם וטובם, ונתקלקל ענינם, כי לא נגמרו על ידי מוהר"ר שלמה הנ"ל, כי מן ספר ויקרא ואילך באו אחרים להתכסות בבגדו, ועמדו זרים, ללבוש מדרו, אולם אינה כמדתם, כי נבערה עצתם, כי הביאור אינו על דרך הפשט הברור, כי המחבר ההוא (כוונתו לנו ה. ויזל) גז חיש ויעף אל הדרש, אשר לא הי' המכוון אליו בספר הזה בעצם וראשונה, רק ללכת בעקבות מפרשי הפשט כרש"י והרמב"ן והרשב"ם והראב"ע והרד"ק, המפרשים הנזכרים ז"ל, אולם המחבר הבאור על ספר ויקרא השליך את הפשט מנגד, ויבו את המשך הפסוקים, ולא חמל על מיטב דקדוק הלשון בשמות ופעלים, ומלות, המגלים לנו כל תעלומות, ושחת, המאירים לנו בחשכת הספקות, ומסירים מלבנו מכוכות חזקות, והוא לא שם נגד פניו כל אלה, ויעט אל הדרש הנדרש אל כל אחד לכל חפצו, והנה בחלק הדרש אין אנו צריכים אליו, כי לא יחסרו לנו ספרי קדמונינו, מדרש רבות ותנחומא, וספרי האחרונים כמו ס' עקידת יצחק וספרי הגאון מו' משה אלשיך ז"ל ומהר"י אברבנאל ז"ל, ועוד ספרים רבים, אכן שועיב ובחיי וצרור המור ודומיהם, אשר כגחלי אש כל דבריהם, ומנופת צוף מתקו דרושיהם, ומשך מפנינים חכמת אמריהם (הדגשה שלי — ד.ק.), ובאמת תמהנו על מי שבחר בו ובמשנתו, בידעו את תנועתו, בהיותו עמו במחיצתו, ובעירו קבע דירתו, ובספרים שהדפיס בשכבר ראה הליכתו, ובאור מוהר"ש בצע אמרתו, ועל זאת השתוממנו מדוע מאס במי השילוח ההולכים לאט ועץ מאכל מזה ומזה על שפתו, ונפלאות נפלאנו על עזבו את תורתו, והנה אחר אשר קראנו ב' ספרי בראשית ושמות מצאנו שלא עזב מוהר"ש שום מלה זרה אשר לא דקדק בה כראוי,

והביא דעת הראשונים והאחרונים גם הגיד בה דעתו והכרעתו, גם לא עזב שום פירוש של בעל הטעמים אשר לא הביאו, אולם ספר ויקרא אשר בא לידינו וראינו את באורו וקראנוהו, לא מצאנו בו מן הדברים הנזכרים אף שמץ מנהו, כמדומה שאין המחבר ההוא בקי בהם ובשמותיהם, ולא ידע דרך עמהם, ועזב לאחרים חיליהם.

אמנם כאשר קראנו ב' או ג' דפין מן ס' תקון סופרים של ס' ויקרא, תמהנו על המחבר ההוא איך ערב את לבו לגשת אל מלאכה גדולה כזו אשר ממנו נשגבה, אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה, ואיך יחפרץ תועלת לעוף אל השמים, או איך ירצה יתוש קטן להפיל חומה גבוהה בריח ודלתים, וכל מי שיש לו אף ידיעה קטנה בענייני מסורת לא ימצא מקום בלבבו להעריך ת"ס של ס' ויקרא נגד ת"ס של ס' בראשית ושמות אף כערך הנמלה אל בני הענקים, או כמרכז הארץ אל רום שחקים, כי כאשר גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי הת"ס הראשון מן האחרון, אם ביתרון, אם בחסרון. ולמען הודיע זאת אף למי שלא ידע בעניינים אלו נציע פה ההבדל ביניהם, והפרש עניניהם:

הנה מוהר"ר שלמה נר"ו עזב מלדבר על הדברים המוסכמים לכל ואין שום חולק עליהם, המשל בזה הוא במלת בראשית אין צורך להודיע שהיא מלאה יו"ד, כמו שאין צורך להודיע שיש ב' בראשה ות' בסופה, כי אין שום חולק על זה בהמון ספרינו, ואף כי רבנו מאיר ב"ר טודרוס הלוי מטילוטילא ז"ל לא עזב מלדבר גם על דברים המוסכמים לכל, היינו לפי שלא העמיד ספרו אצל התורה, גם לא חברו כסדר התורה, רק על סדר שרשי לשון הקודש, המשל בזה בשרש ראש העמיד כל השמות הנגזרים משרש זה עם כל האותיות השמושיות המתלווים אליהם בתחלתם ובסופם, ועם כל הכנויים אשר יחברו להם, כמו ראשית בראשית מראשית, ראשיתו ראשיתם וכדומה, וכן ראשון מראשון בראשון, ראשונה בראשונה לראשונה, ראשיו, מראשותיו, וכן כולם, וימצאו בהם חסרי אל"ף, כמו מרשית השנה (דברים י"א י"ב), וכן ימצאו חסרי יו"ד וחסרי וא"ו, לכן הוצרך לדבר על כולם, כדי להפריד המלאים מן החסרים, ולהבדיל בין הבאים כדין ובין הזרים, היוצאים מכלל החברים, משא"כ בספר אשר הועמד אצל התורה אין צורך רק להעמיד בפנים בראשית עם האל"ף ויו"ד, ולא להעיר עליהם כלל, כי לא נמצא בזה שום נוסח אחר, רק במלת מרשית (הנ"ל) צריך להעיר עליו ולברר חסרון האל"ף אם מהמסורה או מספרים קדמונים, בעבור זרותו, ולכן הרב הדייקן הגדול מוהר"ר מנחם די לונזאנו ז"ל, אשר בספרו אור תורה ילכו כל בני ישראל, וכן התייר הגדול מוהר"ר ידידי' שלמה מנורצי ז"ל (שהי' דור א' אחריו) בספרו מנחת שי לא העירו בספריהם רק על הדברים שנחלקו בהם גדולי הראשונים, או בדברים שיש בהם נוסחאות שונות בספרים קדמונים, או גרסאות מתחלפות במסורה גדולה וקטנה, ולא נודע איזו מהם היא הנכונה, הם בגודל בקיאותם וברוב חכמתם בררו ותקנו כל דבר על אופן, וכל נוסח על מכונו, אלא שבעל א"ת קצר מאד בספרו, לפי שלא חברו רק על המקרא גדול דפוס שני של בומבירני ועל המקרא קטן דפוס ויניציאה שנת ש"ד, להגיהם מן הטעויות שנפלו בהם, ולא השגות על שאר החומשים שבודאי נפלו בהם טעויות אחרות וכדרך ספרי הדפוס, לפי שאלו ב' החומשים היו שכחים בזמנו, או שהיו בהם הטעויות מועטים מבשאר ספרי

הדפוס, והיתה כוונתו שמי שלא הגיע לידו המ"ג או המ"ק הנ"ל, רק חומש מדפוס אחר, יגיה אותו מן המ"ג והמ"ק הנ"ל בצירוף ספר הא"ת, ולכן לא דבר בספרו מכל החסרות ויתרות שבתורה, ומכל הדגשים והרפים, והמתגים והגעיות והנקודות והטעמים, וכן על שאר הענינים הנזכרים למעלה, רק על קצתם, והם אותם אשר מצא בב' ספרי המקרא גדול וקטן הנ"ל נגד האמת, אכן בעל מנחת שי שהי' אחריו סמוך לזמנו (בעל א"ת הדפוס ספרו בשנת שע"ה, ובעל מנחת שי חבר ספרו בשנת שצ"ה) ראה שב' ספרי המקרא אשר סמך בעל א"ת ידיו עליהם ספו תמו ואינם נמצאים עוד, וספר א"ת לבד איננו מועיל בלי ב' ספרי המקרא הנ"ל, כי מי יבאר לנו הטעיות האחרות אשר נפלו בהם, אשר בעל הא"ת לא דבר עליהם, לכן חבר ספרו מנחת שי, והביא בו כל דברי הספר א"ת, ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה, בהגהות המסורות על פי ספרים רבים מדויקים כתובי יד משנים קדמוניות, ויותר מששים ספרים ישנים באו לידו (כאשר הזכר בהקדמת מביאו לבית הדפוס), גם השיג כמה ספרי מסורות כתובות יד מוגהות מאוד, והוא לקח עצמו לדרך אחר, כי לא העמיד ספרו על הגהת איזה חומש ידוע בזמנו, כי ראה שלא תתמיד תועלת הספר באופן זה, כי באורך הזמן באבוד החומש תאבד גם תועלת ספרו, רק העיר בספרו נוסחאות רבות ומסורות שונות הנוגעות לכלל הספרים, אולם על הדברים המוסכמים לכל ואין בהם חולק עזב גם הוא מלדבר עליהם, לפי שהעמיד ספרו כסדר התורה, אשרהו שהיה עמל בחכמה וביראת ה' הטהורה.

ואחריו עמדו קצת המחברים הנזכרים. למעלה וטרחו ויגעו ג"כ בהגהת איזה מסורות, עד מקום שיד שכלם מגעת, ובקצת מקומות שמצאו הטעיות, סקלו אבני המכשול וישרו לאלקינו מסלה, ואם טעו בקצת מקומות ברוכים הם לה' ותהי משכרתם שלימה על כוונתם הטובה והמעולה.

ככל הדברים האלה נהג גם מוהר"ר שלמה הנ"ל בספרו תקן סופרים, עזב הדברים הברורים כשמש ולא דבר בהם, אולם על הדברים המסופקים או שנמצא בהם טעיות במסורות חקר עד מקום שיד שכלו מגעת, הוא המאסף לכל מחנות הספרים הנ"ל, וכל דבר טוב שמצא בהם העתיקו בספרו, ובכל מקום שראה שלא כווננו אל מרכז האמת נתוכח עמהם ולא נשא פנים לשום אדם, ונהג ממש בספרו כמו שנהג הגאון החסיד מו' יוסף קארו ז"ל בספרו הגדול בית יוסף, וגם על ספר מנחת שי הניף ידו בעים רוחו הטהור לזקקו ולטהרו בצרוף אחר צרוף, ומצא שטעה כמה פעמים בכוונת איזה מסורות, כננס על גבי ענק, כי מבחר מין האנושי לא נמלט מן הטעות, כי לא לאיש אחד תנתן כל השלימות ממרומים, ויקרה כי יעיין אחד באיזה דבר ויגיד בו דעתו ובא רעהו וחקרו ושחת דבריו הנעימים, ע"פ הראיות החזקות והבצורות ויבן דבר כמו רמים, גם העיר על כמה מסורות הצריכות נגר ובר נגר לתקנם, אשר לא עמד עליהם בעל מנחת שי ולא הביאם כלל בספרו, ומוהר"ש הגיהם על נכונה בחבורו, לכן נתקבל ספרו לרצון אצל כל חכמי לב, ויומתק בפיהם כדבש וחלב.

אולם המחבר תקן סופרים על ספר ויקרא לא ידע כל אלה, לא עיין במסורות ולא סקר, לא דרש בספרים ולא חקר, רק העתיק ב' או ג' מלות מספר מ"ש ומס' הרמ"ה, ולא לבד שלא חקר אחריהם, לראות אם כנים דבריהם, אלא שלא חשש גם על טעיות

ה'תשנ"ח

ה'תשנ"ח

הדפוס אולי נפלו בספריהם, כנודע לכל כי מצוים הם בספרי הדפוס ולא נמצא שום ספר אשר ימלט מהם, ומן המתגים והגעיות ודגש ורפי ושוא נע ושוא נח ושאר הדברים הרבים הנזכרים לעיל העלים עינו ועזבם למקרי הזמן, כפי מה שיודפסו לפי הקרי וההודמן, ולפי שראה כי הדברים המעטים האלו לא ימלאו את העמוד, ויהא ניכר לכל חסרונם ומומם, לכן מלא ספרו בחסרים ומלאים הידועים לתינוק בן יומו, כאיש המדבר מתוך חלומו, בחשבו כי לא נמצא איש מבין בדברים אלו ולא איש יודע ומכיר בשנותו את טעמו, ובאמת נמצאו רבים המבינים גם בענין המסורת ועלו למרומו, ויאמרו הלא טוב עוללות הראשון מבציר האחרון וממיטב כרמו.

והנה באמת כאשר בא לידינו ס' בראשית ושמות מן החומש הזה, וקראו המבינים בס' ת"ס, ישרו דבריו בעיניהם, וישישו על אמרותיו כמוצא שלל רב, ויומתקו בפיהם כמאכל ערב, ולא אחר הדבר עד אשר הובא לנו גם ספר ויקרא, ובקראם בו שנים ושלשה דפין מן ס' ת"ס ויהי להם לזר, ובחשבם כי גם הוא מיליד מוהר"ש כי לא נזכר בתחלת הספר מי הולידו ומי חברו את שמו עליו לא קרא, (כאשר עשה מחבר הבאור של ס' ויקרא, שהודיע שמו בראש הספר), המה ראו כן תמהו איך יצאו ב' ספרים הראשונים עם הג' מפי מחבר אחד, איך יצא מאיש אחד שני הפכים, ואיך המאיר לבני העולם בספרו ילך חשכים, או איכה יהפכו מים מתוקים מים המרפאים למי בוכים, ואיככה זה הים הגדול ורחב ידיים יקטן עדי נעשה מים מפכים, עד שבא למחננו קודש מוהר"ש בעצמו, ושאלנו את פיו להגיד נמוקו וטעמו, ויגד לנו מוהר"ש חדשות ונוצרות וספר לנו ענינים, כי בעבור מעט ממון אשר שאל לצורך פרנסתו אשר הובטח לו מלפנים, נדחה ממלאכתו בזרוע ובאלמות אחר אשר עמל בה יום ולילה יותר מד' שנים, ועוד ספר לנו מן העול וחמס והתרמית והעברת הדרך אשר נעשה לו בכמה אופנים, פנים מפנים שונים, חצלנה כל אזנים משמוע ונצרכו כל פנים, והיתה הכוונה לגזול ולחמוס את האביון היקר והנכבד הזה ושלא לשמוע לקול השופטים והדיינים, ולכן תחת חטה נבחר חוח ותחת עצי מאכל סרבים וסלונים, וזה פריז להאכיל את כל החתומים והקונים לענה ורוש תחת מעדנים, ולהשקותם מים מרים במקום מעין גנים, ומשתה שמרים תחת משתה שמנים.

וכיון שנתקלקל ספר זה קלקול רב ועצום, לכן גם האנשים אשר חתמו עליו וגם נתנו כל כסף מקנתו בתחלה על סמך קונטרס עלים לתרופה אשר נדפס באמשטרדם (וגם זה מן האונאה שהובטח חומש דפוס אמשטרדם וניתן ד' ברלין) ועל סמך ספר בראשית ושמות אשר ראו, בחשבם כי יוגמר על מלאותו וטובו, וכאשר ראו כי נתאנו, דוה עליהם לבם ונצטערו הרבה מאד, כי קוֹ כי תחת הכסף יובא להם זהב ותקותם מפח נפש, כי חולל הכסף על נחושת, ולא יודע עול כגשת.

והנה כאשר התגורר פה מוהר"ש איזה שבועות, וראינו תום לבבו ודרכיו הישרים והנכוחים, כי לא לבו הלך אחרי משאות שוא ומדוחים, הולך מישרים ודובר צדקות, מואס בבצע מעשקות, מסתפק בהכרחי ואין כסף נחשב בעיניו למאומה, ובליעל כקוף מונד בעיניו ואיש תהפוכות להבל נדמה, שמחנו לקראתו והשתעשענו בחברתו, הדבקנו באהבתו, ושמרנו את פניו לאמר, הואיל וזכה אותך השם להיות בקי בלמוד הנצרך הזה,

מדוע תכבוש אמרותיך, ולמה תעלים חכמתך, ועל מה זה נחל מלהנות בני אדם את אשר חנך ה', ולמה תתעצל מלהניח ברכה אחריו, ואמר שלמה המלך ע"ה אל תמנע טוב מבעליו להיות לאל ידיך לעשות, ואולי לא נבראת אלא לזכות את בני דורך בחבור זה, ועתה הסר את בגדי העצלות ולבוש מחלצות הזריות, להדפיס את החומש עם תרגום אונקלס (לאסוף הנדחה) ועם הכאור שלך ועם ספר תקון סופרים, המאירים כספירים.

ויען ויאמר אלינו, הלא אתם ידעתם את כל התלאה אשר מצאתני זה ששת השנים, כי עמלתי יום ולילה כחשכה כאורה, על בריאות גופי לא חסתי, אחר תענוגות אדם לא הלכתי, כל אוכל תתעב נפשי וגם כל משקה אשר ישתה תעבתי, ערי נהייתי ונחליתי ונשבר רוחי בקרבי ולמשכב נפלתי, וכח עוד לא עצרתי, ועכ"ז לא רפו ידי ממלאכתי, ולא נתתי שינה לעיני ולעפעפי תנומה, עדי חברתי הספרים האלה והוצאתי לאור תעלומה, ואחר כל אלה איש אשר לא עמל במ לקח לו את כל עמל בכח ועצמה (כוונתו למנדלסון, ההדגשה שלי – ד.ק.), ומכל אשר הרווחתי לא בא לידי אף כמלא נימא, ועתה במה אוכל להדפיס את כל אלה, ומשא הוצאות הדפוס רבו מעלה.

על דבר זה אמרנו וענינו, הננו הננו לעזור לך בכל יכלתנו, ונבוא על החתום לקחת ממך כל חמשה חומשי תורה בעד שני אדומים, ואף האנשים אשר שלמו כבר בעד החומש הנ"ל עם ההעתקה האשכנזית, ישובו גם המה לחתום גם על החומש הזה, ובלי ספק גם כל ישרי לבב אשר בכל הערים הקרובות והרחוקות ממנו יראו וכן יעשו, לבוא על החתום לקנות ממך הספר הזה, ועל דבר זה נתרצה מוהר"ש וקבל על עצמו הטורח הזה לגמור ספרו ולהדפיסו בתמונה הראשונה, רק להעמיד תרגום אונקלס במקום ההעתקה האשכנזית.

עוד בקשנו ממנו לעשות מדור בפ"ע לרש"י ז"ל ראש המפרשים ולהדפיסו כולו, והשיב לנו כן תתרבה ההוצאה בעבור זה ולא יוכל שאתה, אך אם יוכל לאסוף לכל הפחות ה' מאות חתומים, שסך המעות מהם יעלה לערך סך ההוצאה המצטרפת לספר זה, אז ידפיס גם פי' רש"י בפ"ע, גם נתרצינו לתת לו המעות המגיע לכל חלק אחר הדפסת החלק ההוא, דהיינו אחר שיגיע לידינו ספר בראשית לתת לו ט' זהו' פו' שהם רביעית המעות של כל החומש, ואחר ס' שמות ג"כ ט' זהובים, ואחר כ"א מג' הספרים האחרונים ו' זהו', לפי שספרי בראשית ושמות גדולים בכמותם כמו ג' הספרים האחרונים, וס' בראשית לבדו גדול יותר מרביעית כל התורה, ומעתה עיינו נשואות אל כל חכמי לב למהר לעשות כמעשינו, לבוא על החתום לקנות ממנו הספר הזה, למען יוכל מוהר"ש להוציא כלי למעשהו, ולגמור אותו לטובה, כי בלי ספק כל מי שיראה הספר הזה ויקרא בו איזה דפין תתלהב לבבו אליו ויחשוק להביאו אל אוצרו, להגות בתורת ה' עם באור, כי הוא יישר דרכו אל הענין והכוונה, וס' תקן סופרים יוליכו אל הקריאה הנכונה, הכ"ד קציני נגידי יחידי עם סגולה בצרף הרב הגאון המפורסם נ"י ע"ה פ"ה אב"ד דקהלתנו ק"ק ווילנא, הבאים על החתום ראשונה, לכבוד תורת האל, להגדילה ולהאדירה

בישראל לפ"ק, יום